

aneb

kdy končí historie

~1050

1259

1344

1490

1573

1753

2014

Velký příběh zámeckého návrší v Litomyšli začíná někdy v polovině jedenáctého století možná založením hradu při důležité cestě spojující Čechy a Moravu. Zhruba o sto let později je zde založen premonstrátský klášter, někdy okolo roku 1145. O další století později (v roce 1259) získala Litomyšl majestát Přemysla Otakara II. s právy královského města. Dvě století uplynula od založení kláštera premonstrátů, aby těsně po roce 1344 vzniklo v Litomyšli biskupství, které trvalo nějakých osmdesát let. Jeho konec nastal totálním vypleněním husity v roce 1425. V roce 1432 bylo litomyšlské návrší připsáno husitskému pánu Vilémovi Kostkovi z Postupic. Jeho rod učinil z Litomyšle na dlouhou dobu, téměř sto dvacet let, sídlo reformačních církví s jejich konečnou formou českých bratří z roku 1475. Bohatá vzdělávací a kulturní činnost českých bratří skončila v roce 1546. V roce 1548 odešli – podle legendy z Růžového paloučku – do emigrace. Za působení rodu Kostků z Postupic v Litomyšli došlo v roce 1460 ke zničujícímu požáru a následně okolo roku 1490 k založení tzv. Nového města na zámeckém návrší. To založil Bohuš Kostka i se špitálem, se školou bratrskou a také s tiskárnou.

Po ukončení činnosti českých bratří byla Litomyšl v roce 1552 připsána Jaroslavovi z Pernštejna a následně ji učinil svým sídlem Vratislav z Pernštejna, který ji prostřednictvím svých kněží opět navrátil katolíkům. Vratislav z Pernštejna, vzdělaný a velkorysý velmož, zboural na zámeckém návrší snad vše, aby zde mohl vystavět v letech 1568–1573 zámek ve stylu italské renesance, ale již v duchu barokní velkorysosti. Katolický duch se na litomyšlském návrší potvrdil vlivem Frebonie z Pernštejna, která tam ve čtyřicátých letech 17. století na dlouhou dobu usadila piaristický řád s piaristickou kolejí.

§

Po Bílé hoře Litomyšl převzal hrabě Maxmilián z Trauttmansdorffu. Jeho potomek, František Václav Trauttmansdorff, nechal zbourat množství dosavadních piaristických budov, povolal architekta Gioannniho Battistu Alliprandiho a později Františka Maxmiliána Kaňku a nechal jimi postavit pro piaristy budovy nové, které se dochovaly dodnes. Plnohodnotná činnost piaristů na zámeckém návrší v Litomyšli končí s koncem 19. století. Po roce 1753 vlastnili zámek Valdštejnové. Za jejich panování v něm bylo ještě v roce 1797 dokončeno jedinečné klasicizující divadlo. Dynamika „nového národa“ s průmětem myšlení lidových vrstev se v té době již projevovala v plné síle, koneckonců průmyslový věk bušil na dveře ze všech sil.

§

Za tisíc let, které historie podrobně zaznamenala, snad neuplynulo jedno století, které by v Litomyšli nebylo svědkem velkých společenských změn a které by nemělo zásadní dopad i na architekturu a urbanismus zámeckého návrší. Jistě nelze pochybovat o tom, že z dnešního pohledu byly unikátními stavbami litomyšlský hrad, kostelík sv. Klimenta, premonstrátský klášter s bazilikou, Kostkovský palác, Nové město i původní piaristické budovy. Ostatně svědčí o tom i jedinečné archeologické nálezy Nového města v těsné blízkosti piaristického gymnázia. Jejich zviditelněním se na zámecké návrší navrátil kus středověké historie a také mohly být zhotoveny věrohodné

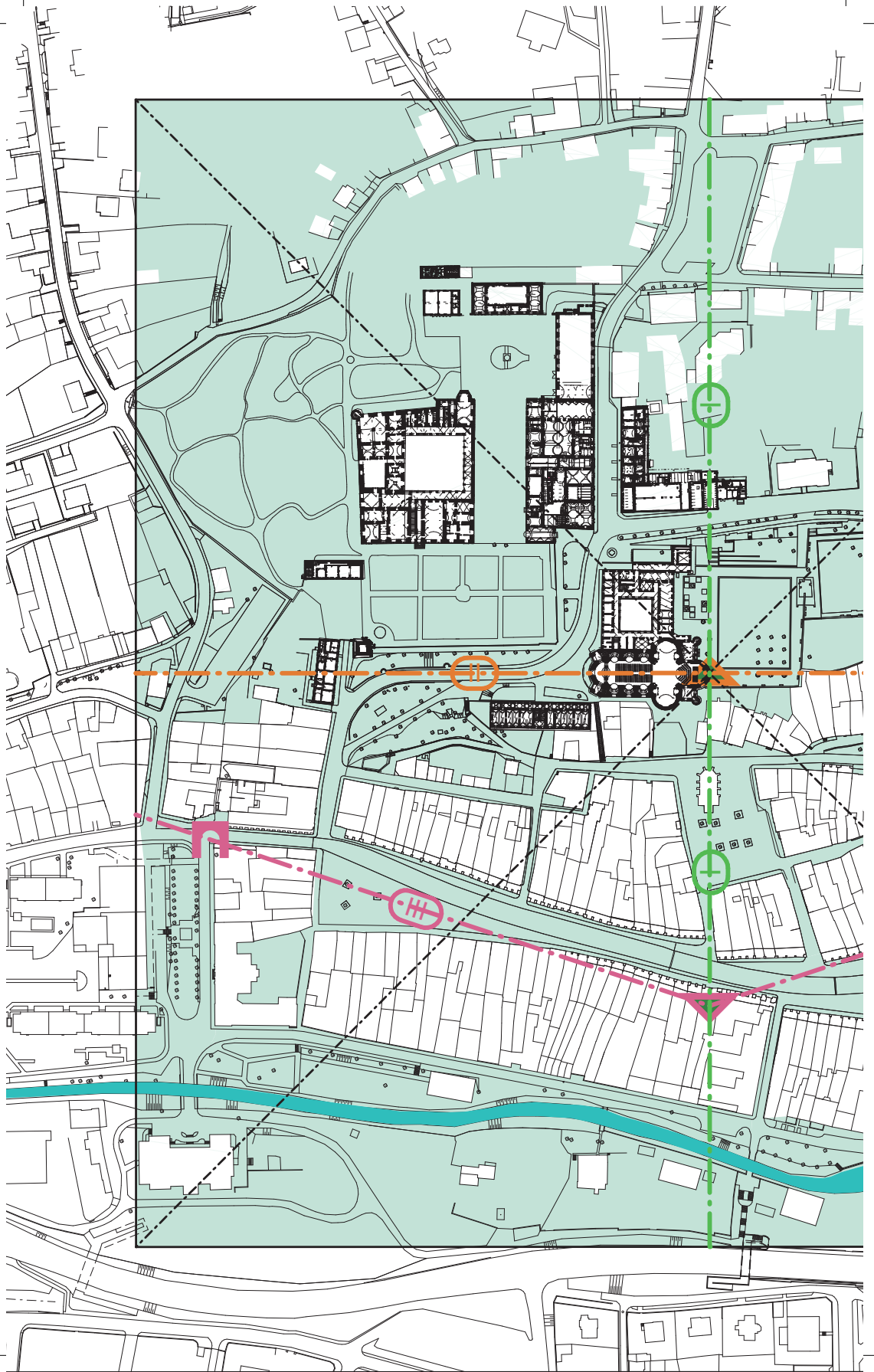

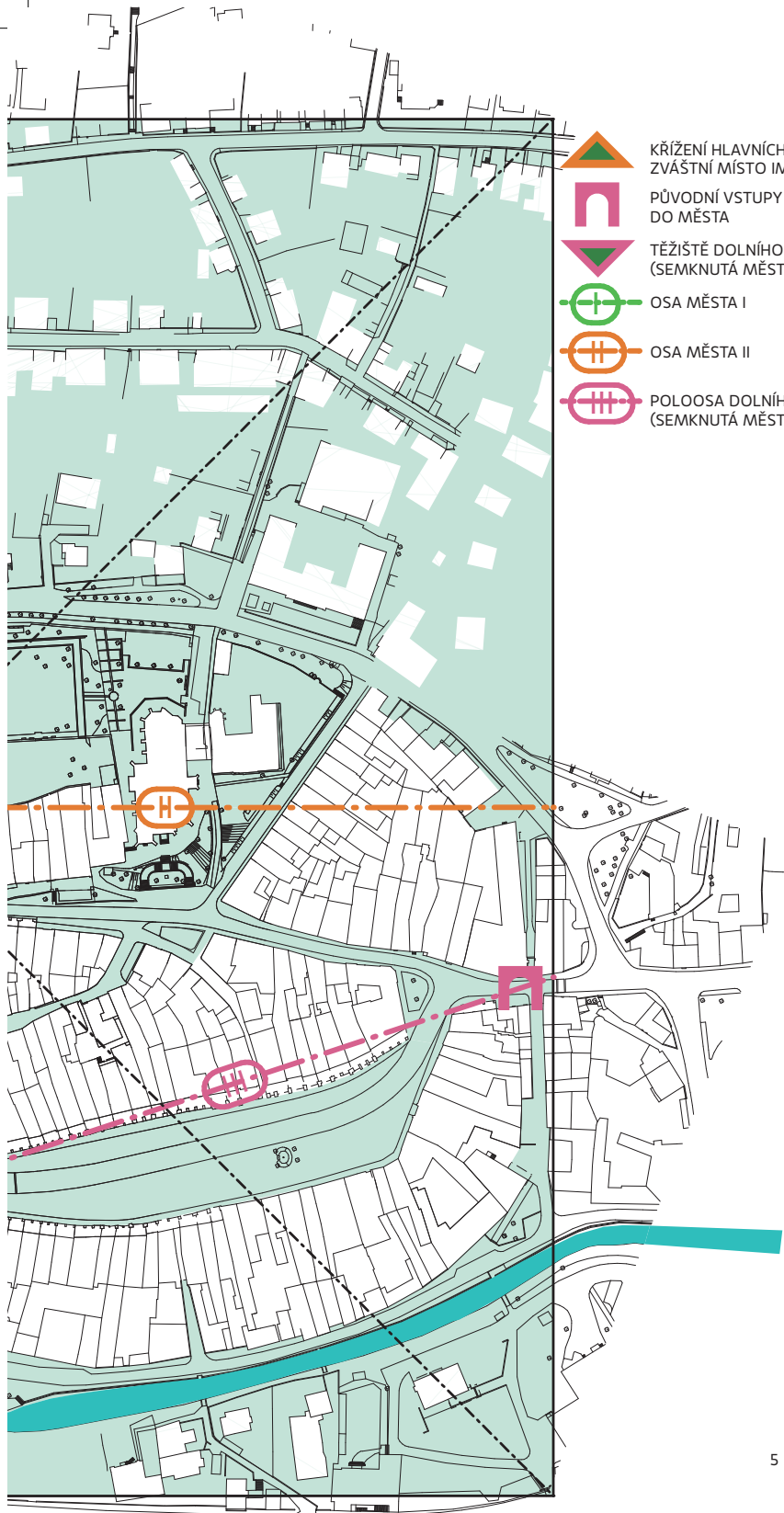
modely vývojových fází zámeckého návrší, které uvádějí expozici regionálního muzea. Přesto všechny tyto stavby vzaly zasvé, protože společenské okolnosti to vyžadovaly. Kdybychom z tohoto dramatického vývoje udělali minutový zrychlený film, byla by teprve vidět dynamika proměny s veškerou vehemencí a daleko více by vyvstala otázka, proč současný vývojový stav máme tendenci považovat za finální. Pohledem minulých generací je to asi dost nepochopitelné. Známe však hlasy odborníků – některých památkářů – kteří mají tendenci hodnotit naše města z hlediska jejich obrazu za ukončená. Takto je nazírána i Litomyšl, a zejména její slavné zámecké návrší. Co se to stalo, že jsme si tak zbožstili slovy Zdeňka Kalisty „historii kamene“? Jako bychom ztratili vnitřní kontinuitu s naší historií, jako kdyby jedny dějiny měly být ukončeny a měly se psát dějiny nové někde jinde – vedle – bez vztahu k těm uplynulým. Tak to ale nejde. My přece neopouštíme svá kultovní místa, nezbavujeme se národní historie, musíme s tím vším udržovat kontinuitu bez distance. Bez distance znamená živě – co nejživěji – ne s muzeálním odstupem. Je to těžké, ale musíme se o ten životadárný kontinuální proces těsných souvislostí neustále pokoušet a budovat si vztah k historii opravdový, hluboký, neformální, neromantický a neidealizovaný. K tomu je zapotřebí dost vědět, hodně cítit a co nejdokonaleji rozumět všem souvislostem formálním i obsahovým. Je k tomu ale také zapotřebí věřit si a vážit si sebe jako společnosti, jejíž povinností je dobře spravovat a správně rozvíjet vše, co jsme zdědili. Rozvíjet, nalézat nové souvislosti, nejenom udržovat.

§

Přestože novodobé dějiny zámeckého návrší v Litomyšli by mohly být již jen dějinami kamene, nepodlehli jsme. Na zámeckém návrší se evidentně zformovala energie, která jej chce rozvíjet, kulturně využívat a živě interpretovat. K tomu je zapotřebí změn. Změn zejména formálních, provozních – architektonických –, které při zachování všech umělecko-historických hodnot vytvoří ze souboru budov a prostorů nový soudobý nástroj, jenž bude soudobě živě

- 2 Předzámčí na konci 17. století – pivovar v původní renesanční podobě, piaristická kolej, kostel a školy, vpravo fortna (olej na plátně, autor neznámý).
- 3 Litomyšl v polovině 17. století – na návrší stojí zámek, pivovar, domy bývalého Horního města, piaristická kolej a kostel (olej na plátně, autor neznámý).
- 4 Předzámčí v roce 1907 – zámek bez lunetové římsy a s hladkou fasádou, funkční pivovar s komínem a křížem na čelní fasádě (foto: Karel Veselík st.).
- 5 Geometrická osnova města.

- KŘÍŽENÍ HLAVNÍCH OS
ZVÁŠTNÍ MÍSTO IMAGINACE
- PŮVODNÍ VSTUPY
DO MĚSTA
- TĚŽIŠTĚ DOLNÍHO MĚSTA
(SEMKNUTÁ MĚSTSKÁ STRUKTURA)
- OSA MĚSTA I
- OSA MĚSTA II
- POLOOSA DOLNÍHO MĚSTA
(SEMKNUTÁ MĚSTSKÁ STRUKTURA)

ZÁKLADNÍ GEOMETRIE MĚSTA

užíván. Opravdu se chce věřit, že na zámecké návrší zase po nějakých sto letech dopadla nutnost jeho proměny, aby dále mohlo žít z energie současnosti, a ne jenom ze stále slábnoucí energie minulosti. Bez nadsázky lze říci, že opět po více než jednom století úpadku se zámecké návrší probouzí k novému dějinnému období, které má možná před sebou dalších sto let smysluplného využívání. Proměnou a modernizací prošly nejenom budovy, ale i veřejná prostranství a veřejná zeleň, upraveny byly i provozní vztahy. Do nových, akčních souvislostí byly uvedeny i jednotlivé budovy. Jakoby vztahové principy baroka byly teprve nyní dokonány. K tomu posloužil rozbor prostorových souvislostí celého města, který jsme provedli v roce 2007.

ALE V OKAMŽIKU, KDY SE ZÁMEK LITOMYŠLSKÝ PŘIZPŮSOBIL OBYDLÍM MĚŠŤANSKÝM, NAD NĚŽ SE DOSUD VYPÍNAL JAKO ODLIŠNÝ, SOCIÁLNÍM PŮVODEM I RÁZEM SPECIFIKOVANÝ TYP LIDSKÉHO OBYDLÍ, KDY SE STAL POUZE SNAD ČÍSLEM JEDNA V POŘADÍ MĚSTSKÝCH DOMŮ LITOMYŠLSKÝCH, KONČÍ I JEHO VLASTNÍ HISTORIE JAKO TAKOVÁ. TO DALŠÍ UŽ JE JEN HISTORIE JEHO KAMENE, NIKOLI ZVLÁŠTNÍHO, SVÉRÁZNÉHO ŽIVOTA, JAKÝM ŽIL KDYSI.*

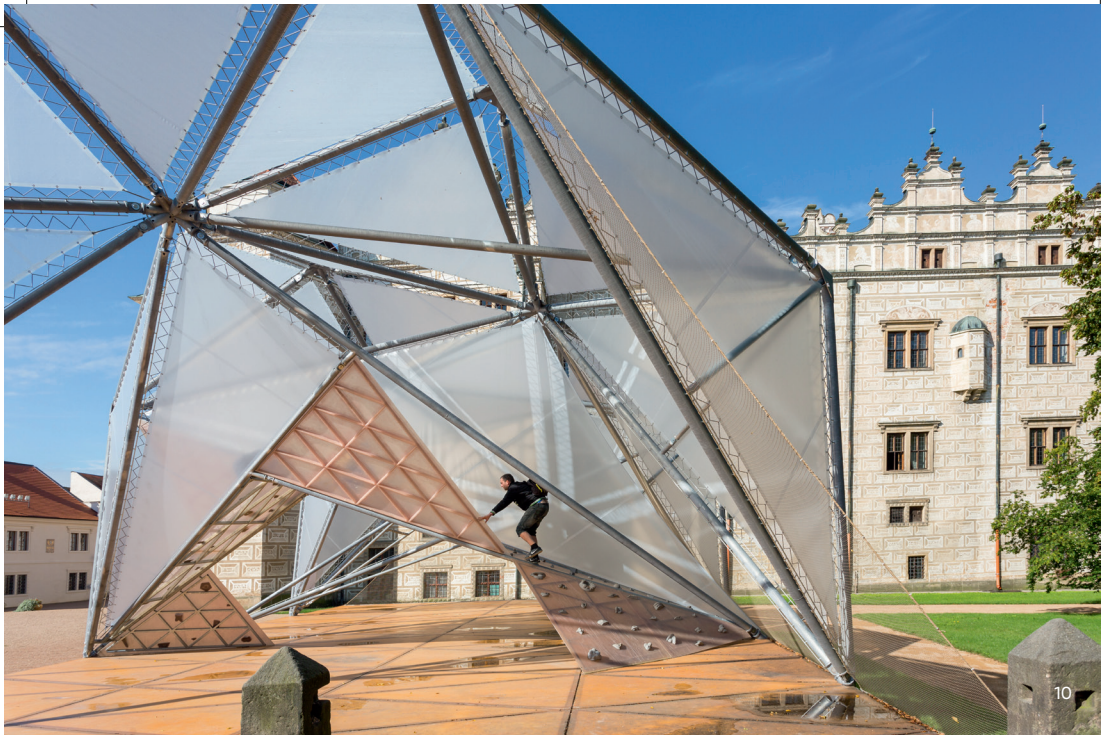
§

Byly provedeny analýzy nejrůznějších obrazových materiálů a písemností, i analýzy konkrétních zkušeností s městem jako takovým i s jeho obyvateli v duchu metod zkoumání obrazu města podle

Kevin Lynche. Obrazu města nikoliv ve smyslu památkářském, jako namalovatelné nebo vyfotitelné ladné scénérie, ale obrazu města jako mentální mapy, která je usazena v hlavách lidí neměnným způsobem v dlouhém čase bez ohledu na to, v jakém vývojovém stavu je jeho architektura. Obraz města v tomto pojetí je jakýmsi vzorcem, který definuje slabá a silná místa měst, definuje jejich bariéry, pojmenovává charakteristické celky, popisuje jejich hranice, snaží se zobrazit i geometrické souvztažnosti a pojmenovává pravidla, která města činí charakteristickými – jedinečnými. Litomyšl podle tohoto rozboru spočívá na pevném řádu, který je, ať už více či méně vědomě, po staletí respektován, a dobou barokní dokonce zpevněn.

Předzámčí již není pouhou silnicí, ale změnilo se v náměstíčko, které je vhodné také k pořádání akcí – na fotografii zahájení 3. litomyšlské lázeňské sezóny. 6
Nejvýraznějším novodobým prvkem v piaristickém kostele je ocelová lávka. 7
Pohled z nového foyer Regionálního muzea v Litomyšli. 8
Pozůstatky archeologicky odkryté cesty, hradby a brány měšťanského domu ze 14.–17. století. 9

10

11

12

3

Litomyšl je silným a pevným městem právě proto, že se neustále v čase proměňuje, ale neopouští přitom pravidla svého mentálního obrazu, neustále potvrzuje svého genia loci. Tento mentální vzorec lze jen těžko zničit přirozeným vývojem s přirozenou obměnou jednotlivých staveb, je-li zachována jejich významová hodnota a společenská důležitost. Významnou roli v tomto mentálním vzorci hrají trasy cest, pohledové osy i abstraktní spoje vážící k sobě důležité body či místa ve městě. Navýsost důležitou roli hraje geomorfologie terénu, přirozené vodní toky a významné krajinné dominanty. Tyto prvky představují v mentální mapě měst zásadní kvalitu.

§

Obraz Litomyšle je velmi přesný, drží jej pohromadě pevné vazby geomorfologické, cestní i abstraktní. Podle pravidel tohoto obrazu se Litomyšl může vyvíjet ještě po mnoho staletí. Je stále co rozvíjet, obměňovat i doplňovat. Její genius loci se neztratí. Všechny úpravy provedené v posledních třech letech na zámeckém návrší ctí pravidla obrazu města Litomyšle. Ať jsou architektonicky více či méně provedené, obraz města spíše zdokonalují, než poškozují.

§

Citlivé oči obyvatel a návštěvníků nejvíce upoutává nová podoba veřejného prostoru v předzámčí. Z prostranství členěného neurčitými travnatými plochami se stalo hladké zadlážděné náměstí s jemně strukturovanými plochami pro pohyb chodců a automobilů. Prostranství tak bylo, s odkazem na jeho význam, povýšeno na náměstí, neboť nové společenské poslání okolních budov si to vyžaduje. Litomyšlské návrší je veřejným prostorem nadregionálního charakteru, a proto si může dovolit vážnější formu své vizáže.

§

Městský prostor je živým organismem, ve kterém je nutné změny čas od času provádět. Naše doba byla pro ně tou nazrálou. Kdyby nebyly udělány, hrozilo nebezpečí z prodlení a zanedbání. Nechybělo již mnoho, aby zanedbanost prostoru i budov byla zjevná všem. Změna, která nastala,

10 Dětský pavilón oddělující horní nádvoří od zámeckého parku.

11 Voliéra v zámeckém parku.

12 Vodní cesty ve znovu „otevřených“ potocích jsou zvláště použitým materiálem.

13 Bývalá zámecká jízdárna se změnila v jantarovou komnatu – multifunkční sál s výbornou akustikou.

bude mít výdrž zcela určitě jednoho století. Za tu dobu s tímto prostorem, a spolu s nově vysazenými mladými stromy, vyrostou generace, které k němu bytostně přilnou, ale jednou i ony budou muset opět provést jeho úpravu, aby zase nové generace mohly sít jeho novou energii.

§

Co je příjemnější? Žít v době, kdy změny nejsou potřebné, anebo v době, kdy je zapotřebí změny dělat? My jsme se ocitli v době, která měla povinnost úpravy provést. Udělali jsme to. Zdá se, že historie v naší době nekončí.*

JOSEF PLESKOT

LITOMÝŠL

2014

* Historický zdroj: Zdeněk Kalista, Cesta po českých hradech a zámcích; Na Litomyšli s mnichy, biskupy, bratřími a pány; Paseka 2003.

poznámka Aby tento text mohl zůstat popisem velkého příběhu proměn zámeckého návrší, vzdal se jeho autor ambice věčné historické přesnosti. Šlo mu více o celkový étos, než o podrobnosti faktografického charakteru, které jsou dohledatelné v seriózních historických studiích.

14 Předzámčí s novým vodním prvkem.

15 Interiér nově revitalizovaného chrámu Nalezení sv. Kříže.

16 Předzámčí – pohled od zámeckého pivovaru na piaristickou kolej, kostel a bývalé piaristické gymnázium (dnes Regionální muzeum v Litomyšli).

investor město Litomyšl a Pardubický kraj (regionální muzeum)

celkové výdaje cca 500 000 000 Kč

realizace 2010—2014

jedinečné programy využití Škola na zámku, Centrum pro restaurování, Dětský program, Andělé na návrší – diecézní muzeum

objekty a architektonické týmy

ATELIÉR ŠTĚPÁN: chrám Nalezení sv. Kříže

AP ATELIER PRAHA: zámecký pivovar, předzámčí,
regionální muzeum (bývalé biskupské gymnázium) a první nádvoří
HŠH ARCHITEKTI PRAHA: jízďárna, kočárovna, konírna, park,
horní nádvoří

ARCHITEKTONICKÁ KANCELÁŘ BURIAN – KŘIVINKA BRNO: piaristická kolej

Podpořeno z Integrovaného operačního programu a z Regionálního operačního programu NUTS II Severovýchod

- > www.litomysl.cz
- > www.zamecke-navrsi.cz
- > www.unesco-czech.cz

© vydalo město Litomyšl v roce 2014

při příležitosti 15. výročí zápisu zámeckého areálu na Seznam UNESCO
a ukončení projektu Revitalizace zámeckého návrší v Litomyšli.

foto František Renza (1, 6, 10, 11, 12, 14) , Tomáš Souček (8 a 9),
Pavel Vopálka (7, 13, 15, 16)

texty Ing. arch. Josef Pleskot

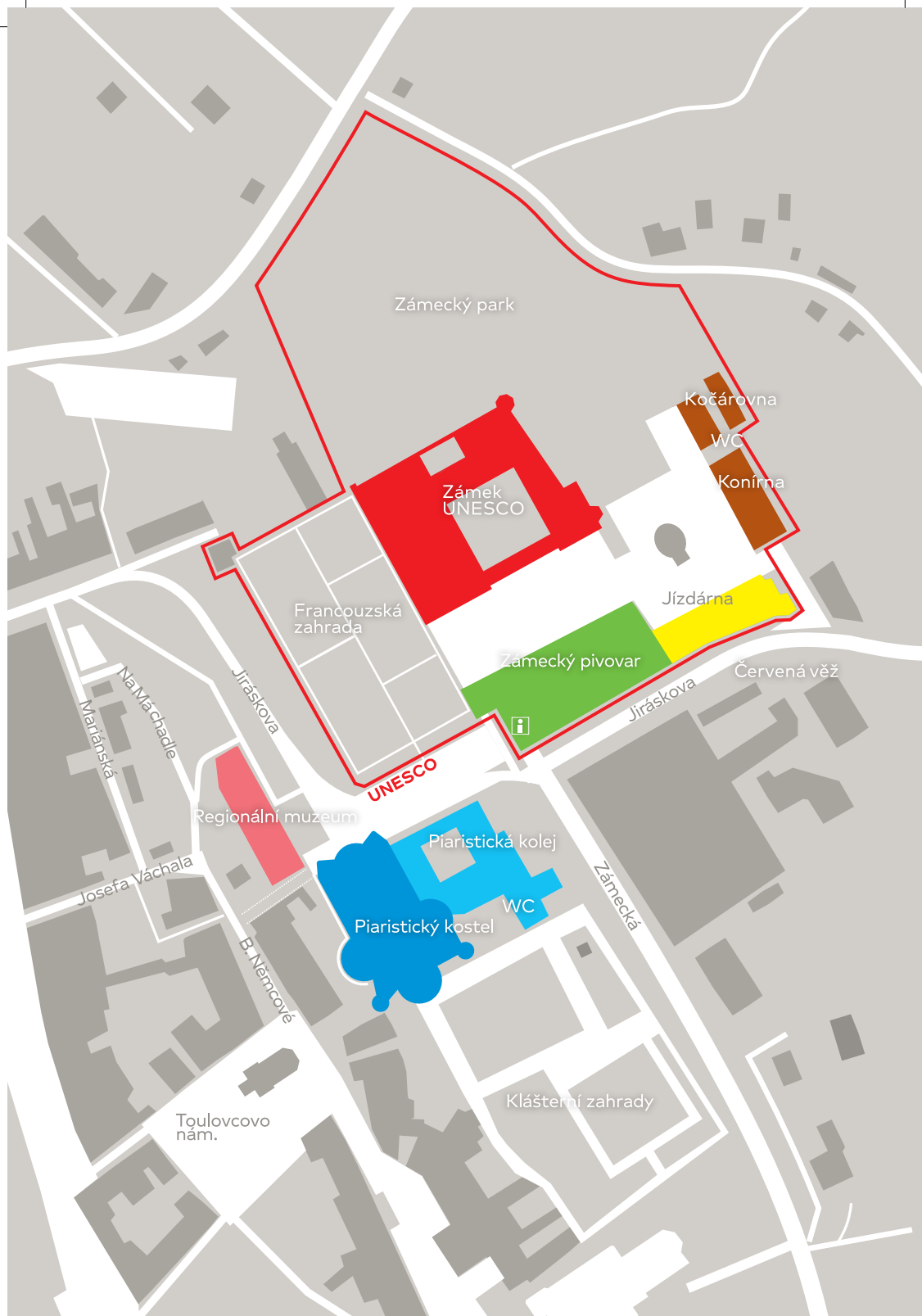
Originály vyobrazení č. 2–4 jsou uloženy ve sbírkách
Regionálního muzea v Litomyšli.

grafická úprava Ateliér Židlický Brno

tisk H.R.G. Litomyšl

Za finanční podpory Ministerstva kultury ČR

Litomyšl